

LJILJANA FILIPOVIĆ

...neću nijednoga¹

Nikad se ne rastajemo. Samo se malo udaljimo. U smrti. U izdaji. U ljubavi.

Al' što uopće znate o svemu tome? O tim, s godinama vam se sve više čini, – umišljajima.

Jednoga dana, kad ste već poodmaknuli sa životnim iskustvima, odlučite pisati o temi koja vas najviše plaši. Ne o smrti koja jednostavno stoji uz vas i ima osobit smisao za bizarni humor i prepade. Ne o izdaji, jer toj isto ne možete pobjeći. A i očekujete je. Upozoravaju vas na nju. Nego o ljubavi.

Don Pedro bi rekao:

*Speak low if you speak love.*²

Sve nastaje iz ljubavi, govorili su vam.

Očekivali ste da tako bude cijeloga vašeg

života. Ljubav ste stavljali prije zdravlja. Dok se niste razboljeli. Kad je nestala, kad vas je, kako ste osjećali, napustila, predbacivali ste sebi da ste je odgurnuli. Da niste bili dovoljno pažljivi prema njoj. Da je ona tu jednostavno zbog vas, kao zrak, i da je to to. Tko bi se još brinuo o tome.

Očekivali ste da će vas voditi cijeloga života, da će vaša djeca doći iz samog susreta pogleda s osobom s kojom volite razgovarati, s kojom se uglavnom slažete u svemu. Koja kao da je dio vas. Vaš dom.

Upućeniji u anatomiju rekli bi: "A tako to vi s filozofije."

Ne usuđujete se pitati što bi rekli oni s medicine?

Pokušavate se sjetiti ljubavi koje su vas se doj-

1 Shakespeare, W. (2004) *Komedije, Mnogo vike ni za što*, Zagreb: Globus media, prijevod Milan Bogdanović, str. 25.

Beatrice: "No, uncle, I'll none." Shakespeare, W. (1977) *Much Ado about Nothing*, London: Longman Group, str. 25.

2 Ibid. Don Pedro, Act 2 Scene 1, str. 27.

mile iz književnosti. *Crveno i crno* predvodi. Ali je li to bila ljubav?

Netko koga već dugo ne vidate, ni slučajno ne susrećete, dobacuje: “To je o strasti. A o tome ništa ne znaš.”

Je li bio neki takav film? Da. Al' završio je smrtno. Kao što je to gotovo s većinom koji su vam u sjećanju.

Je li to svima samo *mного vike*, ne *nizašto*, nego tek za gledanost, čitanost, manipulaciju publikom. Poigravanje tuđom emocijom.

Hero to objašnjava:

*Some Cupid kills with arrows, some with traps.*³

A Helena iz *Sna Ivanjske noći*:

Love looks not with the eyes, but with the mind,

*And therefore is winged Cupid painted blind.*⁴

Ima knjiga o tome. Mnogo je za to pobijenog drveća. Najviše ste vremena, uostalom kao i mnogi kroz stoljeća, proveli s osobom koja je svoje ljubavnike i ljubavnice poubijala ljubomorom, zavidišću, izdajom, pohlepom, glupošću. Malaksalošću uma. Eventualno bi ih spasila nekim brakom o kojem se poslije, kao *spasenjem*, ništa ne zna. Pokušala nasmiјati tužnu, umornu publiku. Ponekad. Strpati ljubavni par u komediju neodraslih u kojoj se *više tuče nego voli*.

Promatrajući svijet s njom, uočili ste da postoje antidepresivi, ali ne i tablete protiv licemjerja koje proizvodi tjeskobu. Onu kojoj nastojite umaknuti sklapajući oči. Da tu nema ni vike, čak ni pitanja zašto. Pa i kad se radi o ljubavi.

Jer što je to važno u ljubavi koja se ne primjećuje, koju ne vide ni oni kojima bi trebala biti jasna? Zastrašujuće su grubosti i nemilosrdnosti Heroina oca i zaručnika.

Da im je korisnije da je mrtva nego osramoćena. Da njezine nesretne i bolne okolnosti, koje su uostalom oni proizveli, ne dohvate i njih. Da ih ne zaraze. Njihova bezočna okrutnost imuna je. Sociopati je, uostalom, i ne osjećaju, čak i kad se radi o najbližima. Ponižavanje i brisanje iz njihovih života im je bliže. Lakše. Nije se baš mnogo toga promijenilo.

Prevrat nastaje kad više ništa nije duhovito. Ne kad Beatrice naredi Benedicku: “Kill Claudio”, nego kad otac Leonato nemilosrdno veli kćeri Hero:

*Do not live, Hero, do not open thine eyes.*⁵

Ništa nakon toga više nije smiješno. Sve do *besmislene* naredbe, hirovitog ispada da se i blentavog, samoljubivog Claudija makne sa scene. A što da je njegov dragi prijatelj Benedick bio poduzetniji (jer što je još jedan život) i zaista ga odluči ubiti da dokaže Beatrice svoju ljubav?

Ha-ha, nema u toj ispraznoj zapovijedi

3 Hero: Act 3, Scene 1.

4 *A Midsummer Night's Dream*, Act 1, scene 1, lines 240–241.

5 Shakespeare, W. (1977) *Much Ado about Nothing*, op. cit., str. 97. Act IV scene I.

ništa osim glupavog flerta. Može li kao takva značiti i istinsku odanost i, recimo, neku žensku solidarnost?

Beatrice nema roditelja, ne vidi krivnju u udomitelju, Hero/inu ocu Leonatu koji je u stanju izreći:

*O Fate! Take not away thy heavy hand,
Death is the fairest cover for her shame
That may be wished for.*⁶

Claudiju je lakše povjerovati lažima i otići, okrutno se obrecnuvši:

*For thee I'll lock up all the gates of love,
And on my eyelids shall conjecture hang,
To turn all beauty into thoughts of harm.
And never shall it more be gracious.*⁷

Lakše nego vjerovati ljubavi djevojke s kojom je pred vjenčanjem. Voli li se tako? Ili se traži opravdanje da se izmakne, ne ljubavi, nego ipak samo dogovorenoj obavezi?

Međutim, Hero se onesvijesti tek kad voljeni otac kaže:

*Hath no man's dagger here a point for me?*⁸

Komedije su zastrašujuće. Poigravajući se humorom, duboko prodiru u nesvjesno.

Da, taj oslobađa, djeluje i subverzivno, ali teško da nešto mijenja.

Pa kći je već ubijena! Treba li uistinu za to i bodež? Nesmiljenost očinskog autoriteta, Nad-ja koji vodi kroz život, od čijeg se osmijeha živi, vlada prije konačnog *dilitanja*, onoga o kojem samo nagađanje nešto zna. Shakespeare je odlučio uprizoriti taj mrak, razotkriti zazornost bezosjećajnosti usred ljubavne pripovijesti. I u ležernoj komediji suprotstaviti se konformizmu publike. Čak je Lewis Carroll smatrao potrebnim napisati Ellen Terry, glumici poznatoj po ulozi Beatrice: „Moja poteškoća je sljedeća: Zašto, zaboga, Hero (ili u svakom slučaju Beatrice [...]) nije iznijela svoj 'alibi' kao odgovor na optužbu? [...] S obzirom na to da je Hero te noći spavala u nekoj drugoj sobi, zašto to nije rekla?“⁹

Ali konvencije produkcije, zahtjevi malograđanske konzervativne publike zatočuju i Hero i Beatrice u sreću o budućnosti koju nudi performans vjenčanja. Maskenbal. Osmijeh je tek *accessoire*. Buduće sudbine tih srećonošnih ponuda nalaze se u Shakesperovim tragedijama.

O njima znaju likovi koji se ne boje nikoga. “U njih je”, podsjeća autor, “znanje veće od smrtnoga.”¹⁰ Kad mu zatreba, Shakespeare će mu se obratiti. Dostupni su

6 Ibid., str. 97.

7 Shakespeare, W. (1977) *Much Ado about Nothing*, op. cit., str. 95 (V, I, 105–110).

8 Ibid., str. 94.

9 The Selected Letters of Lewis Carroll (Pantheon Books, 1982).

10 Shakespeare, W. (1969) *Macbeth*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 42, prijevod J. Torbarina.

Shakespeare, W. (1970) *Macbeth*, Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books p. 65
... they have more in them than mortal knowledge...

im najveći strahovi, zakutci mračnih misli. Nedodirljive su. Njima se ne može vladati.

Shakespeare se brine za svoje žene. Za taj svoj *alter ego* kojem omogućuje da prkosno izjavi – dečki, *neću nijednoga!*

Iako to govori o stalnoj vezanosti za oca, Shakespeare drži svoje junakinje uz sebe. Autorski ih nastoji zaštititi. Tek ih odguruje društvenom konvencijom publike koja sretan kraj vidi u vjenčanju. No uloge koje im dodjeljuje haraju pozornicom. I svijetom.

A ipak, Richard Grant White izjavljuje 1885. da “Shakespeare nije ženski pjesnik”. Međutim, te iste godine objavljeno je izdanje *Twelfth Night* i *Julius Caesar*, koje je pripremila Elisabeth Lee, te *Henry V.* i *Richard II.*, koje je uredila Charlotte Yonge. Ismijale su tako Grantovu objedu o čitateljicama, pripremivši Shakespeareova djela za daljnja čitanja. Molly G. Yarn studiozno je istražila djelovanje brojnih urednica Shakespeareovih djela u 19. stoljeću i početkom 20., koje su time sudjelovale u povijesnom prijenosu Shakespeareovih djela.¹¹

George Bernard Shaw 1910. piše komediju *The Dark Lady of the Sonnets*, u kojoj William Shakespeare, u namjeri da upozna Dark Lady, slučajno susreće kraljicu Elizabetu I. te je nastoji nagovoriti da osnuje nacionalno kazalište. Komad je nastao kao dio kampanje za stvaranje Shakespeareova kazališta.

Shawov Shakespeare žali se kraljici da su njegovi najgori komadi, *As You Like It* i *Much Ado About Nothing*, najpopularniji, a on je zapravo najponosniji na one s inteligentnim

ženskim likovima, poput *All's Well that End's Well*. No kad bi kraljica utemeljila posebno kazalište, mogao bi, uvjerava je, „stvarati više predstava kakve želi, a ne one koje se sviđaju publici“. Kraljica ne odbija njegovu molbu, ali baš i nije sigurna da će se ta zamisao svidjeti njezinu rizničaru. Smatra da će vjerojatno proći još tristotinjak godina prije nego što ideja zaživi. Komedija *The Dark Lady of the Sonnets* nadahnula je i Philipa Hagemanna na skladanje istoimene opere.

Shakespeare Bernarda Shawa otvoreno izjavljuje da siromašni i očajni moraju, da bi se spasili od propadanja u oskudici, pružiti blesavima ono što im se najviše sviđa:

Samo kad se radi o ubojstvu, ili zavjeri, ili lijepim i mlađahnima u podsuknjama, ili nekoj zločestoj priči o razuzdanosti, vaši će podanici platiti veliku cijenu. (...) Kako bih to dokazao, reći ću vam da sam napisao dvije plemenite i izvrsne drame u kojima se govori o napretku žena jakog karaktera i plodonosnog rada, kao što je Vaše Veličanstvo: jedna je vješta liječnica, druga sestra posvećena dobrim djelima.

Priznaje joj da je pokrao i sadržaje glupih, raskalašenih priča koje je napisao da bi svoje prijatelje spasio od besparice, a ipak prezire takve gluposti i one koji ih hvale nazivajući jednu Kako vam se sviđa, što znači da nije kako se njemu sviđa, a drugu Mnogo vike nizašto, kao što uistinu i jest. Žali se da ta dva pogana komada tjeraju one plemenitije s pozornice, na kojoj uopće ne može predstaviti svoju gospođu liječnicu, jer je ona previše poštena žena za ukus grada. Stoga Shawov Shakespeare ponizno moli Veličanstvo da naredi da se iz javnih prihoda dodijeli kazali-

11 Georgina Wilson, „A woman's poet“, *The Times Literary Supplement*, October 7, 2022

šte za izvođenje onih njegovih komada koji nisu ni za jednog trgovca, budući da se više zarađuje s lošijim nego boljim. Time bi se, potiče je Shakespeare, potaknulo i druge da se prihvate pisanja drama i oni koji to sada preziru i potpuno ih prepuštaju onima čiji savjeti neće biti od koristi kraljevstvu. Jer to pisanje drama, pokušava Bernard Shaw podučiti publiku, važno je jer oblikuje umove i osjeća je ljudi na takav način da će što god vide da se radi u predstavi na pozornici, sada ozbiljno raditi u svijetu, koji je samo veća pozornica.¹²

Jasno je da je Georgeu Bernardu Shawu dojadilo proigravanje kazališta, ispraznošću i dodvoravanjem financijerima. Kao i ulaganje a i samoljublje kritike. Cijelom dijapazonu povijesti teatra i njegova odgurivanja na marginu. Licemjerje vlada poviješću, temelj je svake diplomacije, hladnokrvno će pobiti ljude, satri zemlju. Svakodneve, a ipak smrtonosne manipulacije učinit će to s ljubavlju. Obična igra u kojoj se razbacuje duhovitostima donosi s osmijehom užas mučnog nepovjerenja. Ljubav kao obavezu. Laž kao budućnost.

Mnogo vike nizašto sadržajno je jednostavna komedija o dva para i proplamsajima njihove ljubavi. Benedick i Beatrice, ne pre-

poznajući svoju zaljubljenost, vode duhovit rat riječima, dok je u drugom paru Claudio naveden da povjeruje da mu je njegova ljubav Hero bila nevjerna. Upitno suprotstavljanje časti i sramote njihovoj ljubavi tamna je podloga predstave koja nadilazi ležernost komedije. Gazi ljubav.

Shakespeare ponekad navodi svoje likove da dopru do sebe prije fatalnog kraja. Povremeno ih pobije, katkad ih natjera na bizarni smijeh. Ovisi o publici. Njoj uvijek nudi mogućnost da shvati o čemu se zapravo radi. Koju će poruku slijediti. Hoće li se odlučiti za istinu o sebi.

Vraćate se pogledu ljubavi iz kojeg sve nastaje. Umorni ste od njezina gaženja, a i pitanja odakle vam to, da je ljubav prije svega, da je stvoriteljica.

Jorge Luis Borges poigrao se idejom nasljeđivanja Shakespeareove memorije.¹³ Njegov lik, on sam, tješi vas objašnjavajući: *Nitko ne može u jednom trenutku obuhvatiti puninu cijele svoje prošlosti. Taj dar nikad nije dobio čak ni Shakespeare, koliko ja znam, a kamoli ja, koji sam bio samo njegov djelomični nasljednik. Čovjekovo pamćenje nije zbrajanje; to je kaos nejasnih mogućnosti.*

12 Project Gutenberg's Dark Lady of the Sonnets, by George Bernard Shaw Title: Dark Lady of the Sonnets. Author: George Bernard Shaw Release Date: July 23, 2008

Shakespeare says:

Madam: (...) I have writ these to save my friends from penury, yet shewing my scorn for such follies and for them that praise them by calling the one *As You Like It*, meaning that it is not as I like it, and the other *Much Ado About Nothing*, as it truly is. And now these two filthy pieces drive their nobler fellows from the stage, where indeed I cannot have my lady physician presented at all, she being too honest a woman for the taste of the town. (...) For this writing of plays is a great matter, forming as it does the minds and affections of men in such sort that whatsoever they see done in show on the stage, they will presently be doing in earnest in the world, which is but a larger stage. kingdom. (...)

13 Jorge Luis Borges: "Shakespeare's Memory"

<https://www.newyorker.com/magazine/1998/04/13/shakespeares-memory>

Shakespeare zna i utješiti. Uzeti iz *kaosa nejasnih mogućnosti*, podsjetiti vas na nečiju memoriju koja je doprla do vas:

A lover's eyes will gaze an eagle blind.

A lover's ear will hear the lowest sound,

When the suspicious head of theft is stopped.

Love's feeling is more soft and sensible

Than are the tender horns of cockled snails.

...

And when love speaks, the voice of all the gods

*Make heaven drowsy with the harmony.*¹⁴

Odabrani tekstovi Harolda Blooma i Sare Antinore odraz su osobnih autorskih interesa i pristupa Williamu Shakespeareu. Za Harolda Blooma *Mnogo vike nizašto* prikladno je naslovljen nihilistički komad. *Mnogo je vike nizašto* jer se zna da iz ničega neće biti ništa. Oduševljen je likom slobodoumne Beatrice i toliko joj je sklon da želi da *Benedick*, *Dogberry* kao i cijela predstava budu dostojniji nje. Nije sklona pripitomljavanju, kao uostalom ni mnogi ženski Shakespeareovi likovi. Bloom ističe da njezin bijes što ne može biti muškarac, kako bi se osvetila za Claudijevo klevetanje Hero, nadilazi rodnu politiku:

*Zar nije nitkov nad nitkovima kad je oklevetao, naružio i osramotio moju rođaku? O da sam ja muškarac! Što? Vući je za nos sve do žrtvenika, a onda javnom optužbom, bezobzirnom klevetom, nemilosrdnom zlobom – ! O Bože! Da sam ja muškarac! Izjela bih mu srce javno na trgu!*¹⁵

Bloom postavlja pitanje koja je definicija ljubavi u *Mnogo vike nizašto*. Sam naslov je, smatra, odgovor. No isto tako upućuje i na mučan prijelaz Hero i Claudija iz neudvaranja u pragmatičan brak od obostrane koristi.

Sarah Antinora se u ogledu *Please Let This Be Much Ado about Nothing: 'Kill Claudio' and the Laughter of Release* usredotočuje na smijeh koji izaziva Beatriceina prkosna naredba udvaraču Benedicku: „Kill Claudio!“ Premda mnoge izvedbe tog komada nastoje izbjeći smijeh kao reakciju na tu zapovijed, autorica ističe (pozivajući se na Sigmunda Freuda) da napetost nastala zbog prekinutog vjenčanja Hero i Claudija zahtijeva oslobađanje. *Smijeh je u tom trenutku izraz želje publike da odagna nastalu nelagodu i užas koje izazivaju manipulacija i izživljavanje nad Hero. Potrebu da se vrati humoru koji prethodi obratu u tragediju, i kao što gotovo pedagoški naglašava, da se publika vrati na sigurno. Umjesto da izbjegavaju tu reakciju, produkcije bi trebale prepoznati ulogu smijeha kao zajedničkog emocionalnog odgovora.*

14 *Love's Labor's Lost*, Act 4, scene 3, lines 328–339.

15 Shakespeare, W. (2004) *Mnogo vike ni za što*, op. cit., str. 215.

Shakespeare, W. (1977) *Much Ado about Nothing*, op. cit., str. 105.

Is a not approved in the height a villain, that hath slandered, scorned, dishonoured my kinswoman? O that I were a man! What, bear her in hand until they come to take hands, and then with public accusation, uncovered slander, unmitigated rancor – O God that I were a man! I would eat his heart in the market-place. [IV.i.300-306]